

رضا شاه و قانون متحدالشکل

(۱۳۲۰-۱۳۰۰ شم)

تحقیق و نگارش
دکتر باقر عاقلی

سروشنامه:	عاقلی، باقر، ۱۳۰۸-۱۳۹۲.
عنوان و نام پدیدآور:	رضاشاه و قشون متحدالشکل / تحقیق و نگارش باقر عاقلی.
مشخصات نشر:	تهران: نشر نامک، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری:	۸۳۲ ص: مصور، عکس.
شابک:	چاپ نهم: ۸-۰۵-۶۸۹۵-۹۶۴-۹۷۸
یادداشت:	ص، ع، به انگلیسی: (1922-1942) Bagher Agheli: Reza Shah and uniformed army
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۸۱۷]-۸۲۰.
موضوع:	رضا پهلوی، شاه ایران، ۱۲۵۷-۱۳۲۳.
موضوع:	Reza Pahlavi, King of Iran
موضوع:	ایران، ارتش - تاریخ.
موضوع:	Iran, Artesh-History
موضوع:	ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۲۰.
موضوع:	Iran - History - Pahlavi, 1925-1941
رده‌بندی کنگره:	DSR ۱۴۹۵ / ع ۲۶ ۱۳۷۷
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۰۸۲۲۰۹۲
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۷۸-۱۸۷۸ م

✉
naamak.publication@gmail.com
📷
naamak.publication
📧
@naamakpublication

تلفن: ۶۶۴۱۷۶۳۶

رضاشاه و قشون متحدالشکل

تحقیق و نگارش: دکتر باقر عاقلی

شمارگان: ۴۴۰ نسخه

نوبت چاپ: نهم، ۱۴۰۳

چاپ و صحافی: تاجیک

ISBN: 978-964-6895-05-8

شابک: ۸-۰۵-۶۸۹۵-۹۶۴-۹۷۸

همه حقوق برای این اثر محفوظ است

تکثیر یا تولید مجلد آن کلاً و جزئاً به هر صورت (چاپی، فتوکپی، الکترونیکی و صوتی)

بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

مرکز پخش: ماه مهر ۶-۶۶۴۷۷۴۰۵ داخلی ۱

فهرست مطالب

۹..... پیشگفتار

۱۷..... مقدمه: زندگی پرماجرای رضاخان پهلوی

کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ش، ۲۶؛ دستگیری سیدحسن مدرس، ۴۶؛ تمدید قرارداد نفت، ۴۸؛ قیام مسجد گوهرشاد، ۵۱؛ اقدامات فرهنگی، ۵۴؛ پلیس سیاسی، ۵۴؛ کشف حجاب، ۵۷؛ کشف شبکه کمونیستی، ۵۹؛ جنگ جهانی دوم، ۶۰

بخش اول

ایجاد قشون متحدالشکل

(۴۳۲-۶۹)

۷۱..... فصل اول: اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران مقارن کودتای ۱۲۹۹

بررسی کوتاهی در بُعد نظامی قرارداد ۱۹۱۹، ۷۵؛ قوای نظامی ایران در ۱۳۰۰ شمسی، ۹۲؛ دیویزیون قزاق، ۹۲؛ بریگاد مرکزی، ۹۶؛ ژاندارمری، ۹۸؛ پلیس جنوب، ۱۰۲؛ قوای چریک شرقی ایران، ۱۰۵

۱۰۷..... فصل دوم: ایجاد قشون متحدالشکل

وظایف شورای قشونی، ۱۱۰؛ تغییر بعضی از نامها و سازمان ارکان حرب، ۱۱۱؛ قشون سی هزار نفری و لشکرهاي پنجگانه، ۱۱۲؛ لغو درجات سابق، ۱۱۶؛ مدرسه صاحبمنصبی قشون، ۱۲۱؛ حقوق و جیره و مدد معاش، ۱۲۳؛ تقاعد و حقوق وظیفه برای صاحبمنصبان و خانواده آنها، ۱۲۵؛ صاحبمنصبان زائد قزاقخانه حاکم نظامی شدند، ۱۲۹؛ قاضی عسگر و وعاظ افواج، ۱۳۰؛ مشاور سیاسی فرمانده قشون، ۱۳۱؛ انتصابات در نیمه اول سال ۱۳۰۱، ۱۳۲؛ تشکیل اداره امنیت کل مملکتی، ۱۳۵؛ نشان ذوالفقار، ۱۴۰؛ نشان سپه، ۱۴۲؛ مجله قشون، ۱۴۳؛ خلاصه اخبار داخله و احکام قشونی در مجله قشون، ۱۴۸؛ مجله پهلوی، ۱۵۰؛ اعزام محصلین نظامی به اروپا، ۱۵۴؛ اولین جنگ قشون

متحدالشکل یا نبرد شکریازی، ۱۱۶۵؛ سرنوشت و ماجرای قتل اسمعیل آقا سمیتقر، ۱۱۷۳؛ ترفیعات قشون در اول جوزای ۱۳۰۳، ۱۸۳؛ دستگیری خزل و فرجام او، ۱۸۵؛ عزیمت وزیر جنگ و رئیس قشون به خوزستان، ۱۸۸؛ رضاخان سردار سپه چگونه فرمانده کل قوا شد؟، ۱۹۷؛ تشکیل نیروی هوایی در قشون متحدالشکل، ۲۰۲؛ نیروی دریائی و تأسیس آن، ۲۰۷؛ ساختمانهای قشون، ۲۰۸؛ خرید اسلحه و احداث کارخانه‌های اسلحه‌سازی، ۲۰۸

۲۱۱ فصل سوم: رضاشاه و قیامهای داخلی

خلع قاجاریه و پادشاهی رضاخان، ۲۱۱؛ نظام بنیچه، ۲۱۱؛ نظام اجباری، ۲۱۴؛ امیرلشکر طهماسبی و اقبال السلطنه ماکوئی، ۲۲۲؛ دستگیری اقبال السلطنه ماکوئی و تصرف خزائن او، ۲۲۴؛ شورش پادگان سلماس، ۲۳۰؛ جان محمدخان و لشکر شرق، ۲۳۴؛ بیر تیرخورده در خراسان، ۲۴۲؛ قیام لهاک‌خان باوند. - مراو تپه، ۲۴۷؛ حرکت روحانیت علیه نظام اجباری، ۲۴۸؛ واقعه اول نوروز ۱۳۰۶، ۲۴۹؛ قیام حاج آقا نورالله و سایر روحانیون، ۲۵۳؛ تغییرات در واحدهای نظامی، ۲۵۴؛ تشکیلات لشکر مهم مرکزی در تهران، ۲۵۷؛ کودتای نافرجام سرهنگ پولادین، ۲۵۸؛ ترفیعات سال ۱۳۰۸ قشون، ۲۶۹؛ جنگهای بلوچستان، ۲۷۱؛ کودتای خام، قیام و خودکشی سرهنگ محمدحسین میرزا، ۲۷۲؛ جنگهای لرستان، ۲۸۴؛ خاطرات سیهبد رزم‌آرا از جنگهای لرستان، ۲۹۰؛ شورش عشایر فارس و بختیاری (۱۳۰۹ - ۱۳۰۷)، ۳۰۰؛ جنگ مهیب تنگ تامرادی، ۳۱۹؛ سرنوشت بازیگران نظامی و سیاسی شورش عشایری فارس، ۳۲۳؛ سازمان و فرماندهان قشون در اسفندماه ۱۳۱۰، ۳۲۸؛ ارتش صد هزار نفری، ۳۳۲؛ لغات و اصطلاحات جدید در ارتش، ۳۳۴؛ وزارت جنگ، ۳۳۵؛ تشکیل دانشگاه جنگ (ستاد و فرماندهی)، ۳۴۰؛ ترفیعات ارتش از ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۰، ۳۴۲؛ قیام گوهرشاد و قتل عام مردم، ۳۴۳؛ قتل رییس دادرسی ارتش، ۳۷۷

۳۷۹ فصل چهارم: رضاشاه، وزرای جنگ، امراء و افسران ارشد

چگونه امیرلشکر طهماسبی به قتل رسید، ۳۸۲؛ قتل سردار اسعد بختیاری وزیر جنگ، ۳۸۵؛ ماجرای دستگیری و قتل سردار اسعد، ۳۸۹؛ رضاخان سردار سپه و امیرلشکر محمود آقاخان انصاری، ۳۹۸؛ امیرلشکر حبیب‌الله جهانبانی و رضاشاه، ۴۰۰؛ رضاشاه و سرتیپ محمد شاه‌بختی، ۴۰۱؛ رضاشاه و سرتیپ محمد درگامی، ۴۰۵؛ سرتیپ فضل‌الله زاهدی و رضاشاه، ۴۰۶؛ رضاشاه و سرتیپ محمد حسین فیروز، ۴۰۷؛ رضاشاه و امیرلشکر محمود آیرم، ۴۰۸؛ رضاشاه و سرتیپ امیر خسروی، ۴۰۹؛ رضاشاه و سرتیپ ابراهیم زندیه، ۴۱۱

رضاشاه و سرلشکر جهانبانی، ۴۱۳؛ رضاشاه و سرهنگ نقدی، ۴۱۵؛ رضاشاه و سلطان صفاری، ۴۱۶؛ رضاشاه و سرهنگ غلامعلی انصاری، ۴۱۸؛ رضاشاه و سرهنگ محمدحسین جهانبانی، ۴۱۹؛ رضاشاه و سرهنگ شهاب، ۴۱۹؛ رضاشاه و سرتیپ حسنعلی هوشمند، ۴۲۰؛ رضاشاه و سرلشکر محمدحسین آبرم، ۴۲۲؛ رضاشاه و سرلشکر کریم بوذرجمهری، ۴۲۶؛ رضاشاه و سرلشکر ریاضی، ۴۲۸

بخش دوم

جنگ بین المللی دوم و فروپاشی ارتش ایران (۴۳۳-۶۷۶)

فصل اول: ایران و جنگ بین المللی دوم ۴۳۵

نطق هیتلر، ۴۳۶؛ تغییر دولت و کابینه جدید، ۴۴۰؛ بحران اقتصادی در ایران، ۴۴۳؛ وقایع مهم جنگ جهانی دوم در سال ۱۳۱۸، ۴۴۴؛ وقایع مهم جنگ جهانی دوم در سال ۱۳۱۹، ۴۴۴؛ روابط ایران و آلمان، ۴۴۷؛ مقدمات حمله به ایران، ۴۵۳؛ نغمه‌های شوم مطبوعات اقمار انگلستان، ۴۵۶؛ تصمیم گیرنده فقط رضاشاه بود، ۴۶۹؛ نخست‌وزیر ایران را در شهریور ۱۳۲۰ بشناسیم، ۴۷۰؛ رضاشاه در دانشکده افسری، ۴۷۸؛ نامه خصوصی سریدر بولارد وزیر مختار انگلیس، ۴۸۰؛ مقایسه بودجه عمومی کشور و بودجه ارتش، ۴۸۶؛ گزارش وابسته نظامی انگلیس از رژه سوم اسفند ارتش ایران، ۴۸۸؛ رژه نظامی سالانه ۴۸۸؛ سازمان وزارت جنگ ایران در اسناد وزارت امور خارجه انگلیس، ۴۹۷

فصل دوم: قوای نظامی روس و انگلیس برای حمله به ایران ۵۰۵

ارتش یکصد و بیست هزار نفری ایران، ۵۰۸؛ نیروی هوایی ایران در شهریور ۱۳۲۰، ۵۱۴؛ نیروی دریایی ایران در شهریور ۱۳۲۰، ۵۱۵

فصل سوم: حمله به ایران و فروپاشی ارتش ۵۱۷

حمله شوروی و انگلیس به ایران، ۵۱۸؛ جلسه فوق‌العاده مجلس شورای ملی، ۵۲۵؛ نامه به رئیس‌جمهور آمریکا، ۵۲۷؛ تشکیل شورای عالی جنگ، ۵۲۹؛ تشکیل قرارگاه کل بزرگ ارتشتاران فرمانده، ۵۳۰؛ استعفای نخست‌وزیر، ۵۳۹؛ نخست‌وزیری فروغی، ۵۴۰؛ تصمیم به ترک مواضع، ۵۴۳؛ علل حمله ایران، ۵۴۵؛ نابودی نیروی دریایی جنوب، ۵۵۱؛ سرنوشت لشکر ۳ تبریز، ۵۵۶؛ هنگ هوایی تبریز، ۵۶۰؛ فروپاشی لشکر جدید التأسیس اردبیل، ۵۶۱

سرنوشت لشکر گرگان، ۵۶۲؛ فرجام لشکر خراسان، ۵۶۳؛ لشکر رضائیه، ۵۶۷؛
 لشکر خوزستان، ۵۶۹؛ سپاه غرب، ۵۷۲؛ سرنوشت لشکر ۱۲ کرمانشاه، ۵۷۷؛
 فروپاشی لشکر یازده گیلان، ۵۷۸؛ لشکر تربت جام و اسارت افسران، ۵۸۸؛
 چگونه تصمیم به ترک مقاومت گرفته شد، ۵۹۰؛ سپهد امیراحمدی احضار
 می شود، ۶۰۰؛ برقراری حکومت نظامی در تهران، ۶۰۲؛ مذاکره قوام شیرازی با
 بولارد درباره تحصن رضاشاه، ۶۰۵؛ فروغی در مجلس شورای ملی، ۶۰۶؛
 انتقال پایتخت و سفر شاه به اصفهان، ۶۰۷؛ رضاشاه چگونه از رفتن به اصفهان
 منصرف شد؟، ۶۱۵؛ مرخص کردن سربازان پادگان تهران، ۶۱۸؛ کتک زدن امرای
 عضو ستاد جنگ، ۶۲۴؛ دستور محاکمه و تعقیب افسران، ۶۲۶؛ سرلشکر احمد
 نخجوان در اسناد محرمانه وزارت خارجه بریتانیا، ۶۳۱؛ شبه کودتای نیروی
 هوایی، ۶۳۳؛ موجبات سقوط رضاشاه فراهم می شود، ۶۳۹؛ بعضی از اقدامات
 رضاشاه، ۶۴۱؛ سه روایت و درایت از آخرین لحظات پادشاهی رضاشاه، ۶۴۴؛
 سه شنبه بیست و پنجم شهریور و روز تاریخی، ۶۴۵؛ داوری درباره نقض
 بی طرفی ایران، ۶۵۶؛ فروپاشی ارتش نوین، ۶۶۲؛ خیمه شب بازی یا محاکمه
 فرماندهان لشکرهای مرزی، ۶۶۴؛ امراء ارتش از ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰، ۶۶۸؛
 سرتیپ های دوران قشون متحدالشکل، ۶۷۱

ضمائم و تعلیقات

(۸۲۰-۶۷۷)

- ضمیمه ۱: افسران شرکت کننده در کودتای سوم حوت ۱۲۹۹..... ۶۷۹
 ضمیمه ۲: لیست افسران شهید در قشون متحدالشکل (۱۳۰۰-۱۳۲۰)..... ۶۸۷
 ضمیمه ۳: مخالفت با رضاخان در ارتش ایران (۱۳۰۴-۱۲۹۹)..... ۶۹۷
 ضمیمه ۴: پل پیروزی! نامی که متفقین بر ایران نهادند..... ۷۲۷
 ضمیمه ۵: شبی که شاه در اردوی اسماعیل آقا سمیتقو بسر برد..... ۷۵۷
 ضمیمه ۶: اردشیرجی ریپورتر و رضاخان پهلوی..... ۷۶۵
 ضمیمه ۷: لشکر خراسان و شهریور ۱۳۲۰..... ۷۶۹
 ضمیمه ۸: سرلشکر آبرم چگونه از چنگ رضاشاه فرارکرد..... ۷۹۳
 ضمیمه ۹: شهریور ۱۳۲۰ از دیدگاه وزیرجنگ..... ۸۰۱
 ضمیمه ۱۰: آخرین روزهای توقف پادشاه سابق در ایران..... ۸۱۱
 ضمیمه ۱۱: منابع و مأخذ..... ۸۱۷

این کتاب اثری است مستند و تحقیقی که درباره قشون رضاخان (۱۳۲۰-۱۳۰۰) تنظیم و تدوین گردیده است. فرمان تشکیل قشون متحدالشکل در روز ۱۴ دی ماه ۱۳۰۰ صادر شده و از اول فروردین ۱۳۰۱ موجودیت خود را اعلام کرد و در سوم شهریورماه ۱۳۲۰ ظرف دو روز منهدم گردید.

فکر قشون متحدالشکل بعد از صدور فرمان مشروطیت توسط مشروطه خواهان اروپا رفته تدریجاً در اذهان عمومی جا گرفت. هواداران این نظریه کسانی بودند که الگوی آنها در پیشرفت کشور اخذ تمدن غربی بود. مطبوعات آن روز نیز جسته و گریخته زمزمه هایی برای پاگیری قشون متحدالشکل آغاز نموده، شرط اصلی امنیت کشور را در تشکیل قشون واحد و مقتدر می دانستند.

در سالهای اولیه استقرار مشروطیت مجالی برای این فکر پیدا نشد و جنگ بین المللی اول هم اوضاع ایران را بهم ریخت. در پایان جنگ در داخل امپراطوری تزاری روسیه جنبشهایی پدید آمد که منجر به انقلاب بزرگ در آن کشور گردید و طبعاً مشکلات داخلی آن کشور سخت رهبران را تحت تأثیر مسائل داخلی قرار داده بود و فرصتی برای دستیابی به منابع کشورهای همجوار نداشتند. بنابراین رقیب سرسخت روسیه تزاری که قریب یکصد سال برای بلعیدن منابع ایران با حریف خود دست و پنجه نرم می کرد میدان را برای خود خالی دید و بلافاصله مقدماتی در ایران فراهم ساخت که منجر به قرارداد ۱۹ اوت ۱۹۱۹ گردید. بموجب این قرارداد سیستم مستشاری انگلیس در ایران عملی می گردید. امور مالی و امور نظامی ایران با وام دولت انگلیس تحت سلطه آن کشور قرار می گرفت.

همزمان با سفر احمدشاه به فرنگ، وثوق الدوله رئیس الوزراء طی اعلامیه ای با اشاره به سفر قریب الوقوع شاه به اروپا پرده از روی قرارداد تحت الحمایگی ایران

ساخت.

یکی از وظایف عمده قشون این بود که می‌بایستی مرکزیت را در ایران بوجود آورد و ملوک الطوائفی را تبدیل به حکومت واحد نماید و پس از خلع سلاح عشایر و ایلات آنها را تخته‌قاپو کند. بدیهی است انجام چنین کاری به آسانی و سادگی میسر نبود و ایلات و عشایری که مذتهای مدید شیوه خاصی در زندگانی خود داشتند، تغییر آن، مشکلات عمده‌ای برای آنها ایجاد می‌کرد از این‌رو قشون جدید می‌بایستی با شدت عمل ابتدا به سرکوبی آنها پرداخته سپس برنامه خود را به مرحله اجرا درآورد. برای اجرای چنین برنامه‌ای خشونت و کشتار در سرلوحه کار قرار داشت علاوه بر آن قزاقان هم از این آشفتگی سوءاستفاده کرده در فکر جمع‌آوری پول شدند. کشتارها تماماً توأم با غارت و غصب اموال مردم بود. در لرستان، بلوچستان، فارس، آذربایجان و خراسان آنچه‌ان شدت عمل بکار برده شد که گاهی به اعدامهای دسته‌جمعی منجر می‌گردید. کشتار عده زیادی از مردم قوچان، بجنورد و گنبد توسط جهان‌محمدخان و نظیر آن در بلوچستان بوسیله سرتیپ البرز و همچنین نظایر آن در سلماس و خرم‌آباد و فارس ریشه بر اندام هر شنونده و خواننده‌ای می‌اندازد. مرزداران محترمی که قرن‌ها حافظ حدود و ثغور ایران بودند با حيله و نیرنگ دستگیر و به هلاکت رسیدند و ذخایر پربهای آنها به خزانه نظامیان سرازیر شد. افرادی نظیر اقبال السلطنه ماکوئی، سردار معزز بجنوردی که از بهترین مرزداران ایران بودند توسط همین قشون نیست و نابود شدند و اموال و املاک آنها تصرف گردید. نیروی همین قشون که هزینه سرسام‌آور آن از دسترنج کشاورز و کارگر و اصناف تأمین می‌شد، فقط در جنگ‌های داخلی هنرمایی می‌کرد. تدریجاً قدرت فرمانده کل قوا بر قشون استوار شد، ایلات و عشایر خلع سلاح شدند، نظام اجباری جایگزین نظام بنیچه شد. قانون توحید لباس به مرحله اجرا درآمد، کاپیتولاسیون لغو شد و عدلیه‌ای بر مبنای کشورهای اروپایی بنیان گرفت. بعد نوبت به پیاده کردن فرهنگ غربی رسید. کلاه اروپایی و کشف حجاب به میان آمد، اجرای تمام این برنامه‌ها با اتکاء به قشون انجام گرفت. با این‌حال دستاوردهای شاه برایش گران تمام شد، مردم از فساد و سختگیری حاکم به تنگ آمده بودند. به گفته دکتر میلسپو اگر رضاخان و ارتش او بنای کار را بر غارت و چپاول گسترده نگذاشته بودند احتمال می‌رفت که اعتماد عمومی به دولت که لازمه وحدت ملی است به تدریج در اذهان مردم شکل بگیرد.